

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

MÜASİR BEYNƏLXALQ HÜQUQDA İQTİSADI SANKSİYALAR

İxtisas: 5603.01 – “Beynəlxalq hüquq; insan hüquqları”

Elm sahəsi: Hüquq

İddiaçı: **Rauf Zeynal oğlu Əliyev**

Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

A V T O R E F E R A T I

Bakı – 2025

Dissertasiya işi Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Hüquq və İnsan Haqları İnstitutunda yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər:

hüquq elmləri doktoru, professor
Namiq Həsən oğlu Əliyev

Rəsmi opponentlər:

hüquq elmləri doktoru, dosent
Rüstəm Fəxrəddin oğlu Məmmədov

hüquq üzrə fəlsəfə doktoru
Fərid Eldar oğlu Hətənzadə

hüquq üzrə fəlsəfə doktoru
Vüsalə Xəqani qızı Muradxanlı

Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının 07 aprel 2023-cü il tarixli 3-50/3-1-1-66/2023 sayılı əmri əsasında Bakı Dövlət Universiteti nəzdində fəaliyyət göstərən FD 2.44 Dissertasiya Şurası

Dissertasiya şurasının sədri:

hüquq elmləri doktoru, dosent
Turqay İmamqulu oğlu Hüseynov

Dissertasiya şurasının elmi katibi:

hüquq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Əlizadə Qurbanəli oğlu Məmmədov

Elmi seminarın sədri:

hüquq elmləri doktoru, professor
Əlibar Əli oğlu Əliyev

DİSSERTASIYANIN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi. Müasir beynəlxalq hüququn mövcud mübahisələrin həllində hərbi güc vasitəsindən istifadə edilməsini məhdudlaşdırması, məntiqi olaraq qeyri-hərbi vasitələrdən istifadə edilməsini şərtləndirir. Müasir beynəlxalq hüquqda BMT Nizamnaməsi belə vasitələrdən biri kimi iqtisadi xarakterli məcburetmə tədbirlərindən istifadə edilməsi üçün hüquqi əsas müəyyən edir. BMT Nizamnaməsinin qəbul edilməsindən başlayan müasir dövrdə beynəlxalq sülh və təhlükəsizlik üçün təhdidlərin qarşısının alınmasında və aradan qaldırılmasında, dayanıqlı sülh və təhlükəsizlik şəraitinin qorunub saxlanılmasında iqtisadi xarakterli məcburiyyət tədbirlərinin tətbiqi mühüm rola malikdir. Bu kontekstdə iqtisadi xarakterli məcburiyyət tədbirləri hüquqi məsuliyyət institutu ilə paralel olaraq beynəlxalq hüquq qaydasının təminatçısı olaraq çıxış edir.

Müasir dövrdə beynəlxalq hüquqi öhdəliyin pozuntusuna qarşı həm ayrı-ayrı dövlətlər tərəfindən, həm də kollektiv formada tətbiq edilən iqtisadi sanksiyalarla bağlı məsələlərin aktuallığı xeyli dərəcədə artmışdır. Həmin məsələlər yekcins olmamaqla, hüquqi, siyasi və iqtisadi xarakter kəsb edir. İqtisadi sanksiyaların beynəlxalq hüquqi tənzimlənməsini aktuallaşdıran aşağıdakı məsələləri qeyd etmək olar: 1. bir çox hallarda ayrı-ayrı dövlətlərin (məsələn, Ermənistanın Azərbaycan Respublikasına, Rusiya Federasiyasının Gürcüstana, Ukraynaya və d. suveren dövlətlərə qarşı törətdiyi təcavüz, soyqırım, müharibə cinayətləri ilə) siyasi maraqlarının universal hüquq qaydasının önünə keçməsi ilə yaranan pozuntu; 2. ayrı-ayrı dövlətlərdə (məsələn, Suriyada, Somalidə və s.) insan hüquq və azadlıqlarının kütləvi və sistematik pozuntusu; 3. beynəlxalq iqtisadi hüquq üzrə öhdəliklərin: a) məsələn, Dünya Ticarət Təşkilat (bundan sonra - DTT) hüququ ilə nəzərdə tutulan qeyri-maddi xarakterli qarşılıqlı razılaşdırılmış imtiyaz və güzəştlərin dayandırılması və ya onların pozuntusu; b) beynəlxalq iqtisadi hüquqda siyasi risklərdən - əmlak (mal) varlıqlarının təminatı üzrə öhdəliklərin pozuntusu; 4. beynəlxalq mübahisələrin dinc həll vasitəsi kimi beynəlxalq arbitraj və məhkəmə qərarlarının yerinə

yetirilməməsi və s. Bu məsələlərin baş verməsi halında beynəlxalq hüquqi məcburiyyət tədbir kimi iqtisadi sanksiyaların tətbiqi zərurəti meydana gəlir.

Təcrübə göstərir ki, sərt iqtisadi sanksiyalardan istifadə edilməsi ağır humanitar böhranlara səbəb olur. Tətbiq edilən iqtisadi sanksiyalar rejiminə məruz qoyulan ölkənin əhalisinin əsas hissəsinin həyat səviyyəsinin yaşayış minimumundan aşağı səviyyə düşməsinə gətirib çıxarır. Buna görə də iqtisadi sanksiyaların legitimliyi çox zaman şübhə doğurur. Çünki onların tətbiqinin qanuniliyi və ədalətliliyi məsələlərinin kompleks təhlili həm beynəlxalq hüquq doktrinasında bir sıra sualların meydana çıxmasını şərtləndirir. İqtisadi sanksiyalar yalnız müəyyən meyarlara kompleks surətdə cavab verdikləri təqdirdə legitim hesab oluna bilərlər. Bəzi hallarda tətbiq olunan, xüsusilə birtərəfli sanksiyalar bu meyarların bir çoxuna uyğun gəlmir.

Müasir beynəlxalq iqtisadi münasibətlər sisteminin xarakteri elədir ki, burada iqtisadi əlaqələrin qloballaşması və iqtisadi inteqrasiya proseslərinin dərinləşməsi fonunda güclü iqtisadiyyata malik dövlətlərin birtərəfli iqtisadi sanksiyalarına məruz qalmış dövlət, faktiki olaraq, bütövlükdə dünya maliyyə-ticarət sisteminin məhrumiyyətlərinə məruz qalmış olur. Qloballaşma prosesi birtərəfli iqtisadi sanksiyaları inkişaf etmiş dövlətlərin əlində inkişaf etməkdə olan dövlətlərə qarşı təsirli təzyiq alətinə çevirmişdir. Bu proses dərinləşdikcə həmin təzyiqin təsir gücü də artacaqdır. Belə ki, qlobal ticarətin inkişafı və dövlətlər arasında iqtisadi əməkdaşlıq əlaqələrinin dərinləşməsi iqtisadiyyatı zəif olan dövlətlərin iqtisadi cəhətdən güclü dövlətlərin iqtisadi təzyiqlərinə qarşı həssaslığını daha da artırır.

Müasir beynəlxalq hüquqda iqtisadi sanksiyaların tətbiqini tənzim edən beynəlxalq hüquq normaları mühüm preventiv funksiya yerinə yetirir. Bu, ilk növbədə, onda ifadə olunur ki, öz-özlüyündə potensial hüquq pozucusuna münasibətdə iqtisadi sanksiyaların tətbiqi ehtimalı tənzimləyici təsir göstərir. Belə ki, onun davranışlarının əvvəlcədən daha dəqiq və könüllü surətdə beynəlxalq hüquq normalarının tələblərinə uyğunlaşdırılmasını təmin edir.

Göründüyü kimi, hazırkı dövrdə iqtisadi sanksiyaların nəzəri aspektləri, tətbiqi mexanizmi və səmərəliliyi ilə bağlı bir sıra nəzəri və praktiki xarakterli problemlər mövcuddur. Ona görə də iqtisadi sanksiyalar, onların mahiyyəti, tətbiqi xüsusiyyətləri və səmərəliliyi ilə bağlı məsələləri dərindən dərk etmək üçün bu sahədə mövcud olan bütün məsələləri kompleks şəkildə elmi tədqiqata cəlb etmək lazımdır. Bu problemin beynəlxalq hüquq əsasında həll olunması xüsusi aktualıq kəsb edir və təbii ki, burada kompleks elmi araşdırmalar və nəzəri təhlillər xüsusi rol oynayır.

Qeyd olunanlar tədqiqat mövzusunun aktuallığını təsdiq etməklə, tərəfimizdən onun elmi araşdırma predmeti kimi seçilməsini şərtləndirmişdir.

Dissertasiya işinin yazılmasında tədqiqat obyektinə bağlı elmi araşdırmaların təhlili aparılmışdır. Qeyd edilməlidir ki, milli hüquq doktrinasında tədqiqat mövzuna bir qayda olaraq dərslərlik səviyyəsində (Ə.İ.Sadıqov¹, E.Ə.Əliyev², L.H. Hüseynov³) toxunulmuşdur.

İqtisadi sanksiyalar mövzusu və onun ayrı-ayrı cəhətləri müxtəlif vaxtlarda xarici ölkələrin hüquq doktrinasında tədqiqat predmeti olmuşdur. Bu cəhətdən tədqiqat obyektinə eyni adlı olması baxımından M.B.Keşnerin 2015-ci ildə nəşr olunan monoqrafiyası⁴ və M.B.Rıjovanın 2006-cı ildə müdafiə etdiyi fəlsəfə doktoru dissertasiyası⁵ mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Qeyd olunan monoqrafiyada və dissertasiya işində iqtisadi sanksiyaların hüquqi

¹ Sadıqov, Ə.İ. Beynəlxalq iqtisadi hüquq: Dərslərlik / Ə.İ.Sadıqov. - Bakı: Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2008. - 396 s.

² Əliyev, E.Ə. Beynəlxalq iqtisadi hüquq: Dərslərlik / E.Ə.Əliyev. - Bakı: "Günəş-B" Nəşriyyat-poliqrafiya müəssisəsi, - 2016. - 690 s.; Beynəlxalq (publik) hüquq kursu. Dərslərlik / E.Ə.Əliyevin ümumi redaktəsi ilə. I cild. Ümumi hissə. Bakı: Günəş-B nəşriyyat-poliqrafiya müəssisəsi, 2018. - 752 s.

³ Hüseynov, L.H. Beynəlxalq hüquq. Dərslərlik. – Bakı: Qanun, 2012. - 368 s.

⁴ Кешнер, М.В. Экономические санкции в современном международном праве / М.В. Кешнер. – Москва: Проспект, – 2015. - 184 с.

⁵ Рыжова, М.В. Экономические санкции в современном международном праве: / автореф. дис. канд. юрид. наук. / – Казань, – 2006. – 25 с.

təbiəti, hüquqi məsuliyyətlə qarşılıqlı nisbəti, səmərəliliyi və legitimliyi məsələləri təhlil edilir.

Doktrinada bəzən iqtisadi sanksiyalar problemi tarixi-nəzəri kontekstdə⁶ və ya diplomatiya və beynəlxalq hüququn qarşılıqlı nisbəti kontekstində⁷, yaxud iqtisadi sanksiyaların beynəlxalq xüsusi münasibətlərə təsiri kontekstində⁸, yaxud əks tədbirlər kontekstində təhlil edilir⁹. Bəzən isə hüquq doktrinasında tədqiqat obyektı qismində iqtisadi sanksiyaların BMT çərçivəsində tətbiqi¹⁰, yaxud Avropa İttifaqı (bundan sonra - Aİ) və ya konkret dövlətlər tərəfindən tətbiqi problemi çıxış edir¹¹.

⁶ Негматова, Т.М. Санкции как внешнеполитический инструмент в деятельности международных организаций и государств: историко-теоретический аспект: / автор. дис. кан. ист. наук. / – Душанбе, 2018. – 26 с.

⁷ Natalino Ronzitti. Coercive Diplomacy, Sanctions and International Law. Brill, 2016, - 348 p.

⁸ Крючкова И. Н. Влияние экономических санкций Совета Безопасности Организации Объединенных Наций на исполнение частно-правовых договоров международного характера / Автореф. дис. на соис. уч. степ. канд. юрид. наук. - Москва, 2005. - 35 с.; Войтович, Е.П. Экономические санкции в международном частном праве // - Новосибирск: Вестник Новосибирского государственного университета, серия Право, - 2014. Т. 10, вып. 2, - с. 112-119; Бутакова Я.С. Международные экономические санкции в международном частном праве: теоретический аспект / Международное право и международные организации / International Law and International Organizations. 2024. № 1, - с.36-55.

⁹ Крицкий, К.В. Санкции и односторонние ограничительные меры в современном международном праве: / дис. канд. юрид. наук. / – Москва, 2019. - 186 с.

¹⁰ Golnoosh Hakimdavar. A strategic understanding of UN economic sanctions: international relations, law and development, Taylor and Francis, 2014. - 212 p.; Нешатаева Т.Н. Международно-правовые санкции специализированных учреждений ООН: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 1985. - 23 с.

¹¹ Bayram Enes Tankır. Avrupa Birliği ve Türkiye'nin ekonomik yaptırımlarının hukuki boyutu. Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2022. - 132 s.; Erdi Şafak. Uluslararası hukukta yaptırım kavramı ve işleyişi bağlamında ABD'nin İran'a karşı uyguladığı yaptırım kararının analizi. Esam ekonomik ve sosyal araştırmalar dergisi. Cilt: 2 Sayı: 2, Yıl: 2021, s. 310-337; Caf Dovlah. Economic and Financial Sanctions of the United States Legal Perspectives. Cambridge University Press, 2025. - 368 p.; Дораев, М.Г. Экономические санкции в праве США,

Bununla yanaşı, dissertasiya işinin elmi-nəzəri əsası qismində aşağıdakı müəlliflərin: A.M.Qraçeva, Cenk Keskin, G.A.Hakimdavar, G.C.Hafbaer, İ.İ.Lukaşuk, Q.İ.Kurdyukov, Q.İ.Tunkin, M.F.Məlikova, M.D.Aljauran, N.İ.Dmitriyeva, R.F.Məmmədov, S.V.Baxin, S.V.Çerniçenko, V.A.Vasilenko və başqalarının əsərlərindən istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın obyekti və predmeti. Tədqiqatın **obyektini** müasir beynəlxalq hüquqda məcburiyyət tədbiri qismində iqtisadi sanksiyaların tətbiqi problemi çıxış edir. Tədqiqatın **predmetini** müasir beynəlxalq hüquqda iqtisadi sanksiyaların hüquqi tənzimlənməsinin nəzəri və təcrübi cəhətlərinin müəyyən edilməsi istiqamətində beynəlxalq hüquq normaları və Azərbaycan Respublikası (bundan sonra - AR) qanunvericiliyinin müqayisəli təhlili, birtərəfli və kollektiv iqtisadi sanksiyaların tətbiq xüsusiyyətlərinin, iqtisadi sanksiya və hüquqi məsuliyyətin qarşılıqlı əlaqəsi, iqtisadi sanksiyaların legitimliyi ilə bağlı və s. hüquqi məsələlər təşkil edir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqatın məqsədi qloballaşmış bazar iqtisadiyyatı şəraitində müasir beynəlxalq hüquqda iqtisadi sanksiyaların tətbiqi xüsusiyyətlərini elmi cəhətdən və kompleks şəkildə tədqiq etmək, hüquqi tənzimləmədə və tətbiq təcrübəsində yaranan problemləri aşkara çıxarmaq və onların həlli yollarını təklif etməkdən ibarətdir. Göstərilən məqsədə nail olunması istiqamətində tədqiqat işində qarşıya aşağıdakı **vəzifələr** müəyyən edilmişdir:

- müasir beynəlxalq hüququn təmin edilməsində hüquqi məcburiyyətin mahiyyəti və sisteminin öyrənilməsi;
- beynəlxalq hüquq doktrinasında məcburiyyət tədbiri kimi sanksiyaların anlayışı və xüsusiyyətlərinin tədqiq edilməsi;
- iqtisadi sanksiyaların xüsusiyyətlərinin araşdırılması və növlərinin müəyyən edilməsi;

- iqtisadi sanksiyaların təyinatının müəyyən edilməsi istiqamətində məqsədin və xüsusi hüquqi nəticələrinin təhlil edilməsi;

- iqtisadi sanksiyaların tətbiqinin legitimlik meyarının tədqiq edilməsi;

- iqtisadi sanksiyaların universal hüquqi tənzimləmə əsaslarının və BMT-nin sanksiyaların tənzimlənməsində fəaliyyətinin araşdırılması;

- iqtisadi sanksiyaların AI modelinin xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi;

- birtərəfli iqtisadi sanksiyaların tətbiqi problemlərinin müəyyən edilməsi istiqamətində ABŞ modelinin xüsusiyyətlərinin təhlil edilməsi;

- Ermənistanın təcavüzünə qarşı AR-in birtərəfli iqtisadi sanksiyalarının hüquqi əsaslarının müəyyən edilməsi;

- Ermənistanın təcavüzünə qarşı həmrəylik çərçivəsində çoxtərəfli əks-məcburiyyət tədbirlərinin tədqiqi və müvafiq tövsiyələrin verilməsi.

Tədqiqat metodları. Dissertasiya işinin yazılması prosesində həm ümumelmi, həm də xüsusi elmi metodlardan istifadə edilmişdir. Tədqiqatın aparılmasında xüsusilə tarixi yanaşma (iqtisadi sanksiyaların tətbiqi təcrübəsinin öyrənilməsində), müqayisəli hüquqşünaslıq (beynəlxalq hüquq normalarının və AR-in dövlətdaxili qanunvericiliyinin qarşılıqlı nisbətinin müəyyən edilməsində), sistemli təhlil (birtərəfli və kollektiv iqtisadi sanksiyaların təyinatının və legitimliyinin müəyyən edilməsində), formal-məntiqi (analitik) (iqtisadi sanksiyaların hüquq əsaslarının müəyyən edilməsində) və s. metodlardan geniş istifadə olunmuşdur.

Müdafiyyə çıxarılan əsas elmi müddəalar. Dissertasiya işinin elmi yeniliyini özündə ehtiva edən aşağıdakı **elmi müddəalar** müdafiyyə çıxarılır:

1. Beynəlxalq hüquqda iqtisadi sanksiyalar, beynəlxalq hüquq normalarının pozulmasına reaksiya qismində hüquq pozuntusu törədən dövlətə, onun iqtisadiyyatına və hüquq sisteminə, fiziki və hüquqi şəxslərinə yönəlik tətbiq edilən, dövləti özünün beynəlxalq

hüquqi öhdəliklərini yerinə yetirməyə vadar etmək yolu ilə beynəlxalq hüquq qaydasının təmin edilməsi məqsədi daşıyan iqtisadi xarakterli birtərəfli və ya kollektiv formalı hüquqa uyğun məcburiyyət tədbiridir.

2. Geniş mənada hüquqi məcburiyyət tədbirinə aid olan və baş vermiş hüquq pozuntusuna reaksiyanı ifadə edən sanksiya və hüquqi məsuliyyət, mühafizə hüquq münasibətlərinin məzmun ünsürü qismində çıxış edir. Bu anlamda sanksiya (ilk növbədə zərərçəkmiş dövlətin məcburiyyət tədbiri tətbiq etmək səlahiyyəti qismində) subyektiv hüquqa, məsuliyyət isə (təqsirkar dövlətin vurulmuş zərəri aradan qaldırmaq vəzifəsi qismində) hüquqi vəzifəyə daxildir.

3. Beynəlxalq hüquqda iqtisadi sanksiyalar sistemi obyektinə, həcminə görə fərqli ola biləcək məcburiyyət tədbirlərini özündə birləşdirir. Bu sistem çərçivəsində hüquqi əhəmiyyəti baxımından kollektiv və birtərəfli formada tətbiq edilən iqtisadi sanksiyaların fərqləndirilməsi məqsədmüvafiqdir. Qeyd olunan fərqləndirmə kontekstində “iqtisadi sanksiya” anlayışını dar və geniş mənada qəbul etmək olar. Dar mənada bu anlayış beynəlxalq təşkilatlar (BMT, Aİ), xüsusilə BMT Təhlükəsizlik Şurası (bundan sonra - TŞ) tərəfindən tətbiq edilən kollektiv iqtisadi sanksiyaları, geniş mənada isə bu anlayış kollektivlə yanaşı, birtərəfli iqtisadi sanksiyaları da ehtiva edir.

4. Kollektiv, xüsusilə BMT TŞ-nin qərarı əsasında tətbiq edilən iqtisadi sanksiyaların mühüm üstünlüyü aşağıdakılarla əsaslandırılı bilər: a) *erga omnes* maraqların qorunması zərurətindən irəli gəlməsi ilə; b) pozuntu törətmiş dövlətin davranışının beynəlxalq birlik tərəfindən mühakimə edilməsi ilə; c) legitimliyinin az hallarda mübahisə doğurması ilə. Bu formada iqtisadi sanksiyaların tətbiqi, üzv dövlətlərin milli hüquqi imlementasiya öhdəliyi çərçivəsində baş verir.

5. Beynəlxalq hüquq subyektinin hüquq pozuntusuna reaksiyası qismində çıxış edən birtərəfli iqtisadi sanksiyalar, *de lege lata* dövlətin beynəlxalq hüquq qaydasının qorunması istiqamətində öz vəzifəsini yerinə yetirməsi formasıdır. Bu formada sanksiyanın tətbiqi, beynəlxalq hüququn əsas subyektinin hüquq pozuntusu

halında reaksiya vermək formasında subyektiv səlahiyyətindən istifadə etməsidir. Bir tərəfdən, bu formada iqtisadi sanksiyalar hüququayğun olması halında beynəlxalq hüququn suveren bərabərlik (*par in parem non habet imperium*) prinsipini pozmur. Digər tərəfdən, birtərəfli iqtisadi sanksiyanın tətbiqi, beynəlxalq təşkilat çərçivəsində, xüsusilə BMT TŞ tərəfindən tətbiq edilən kollektiv iqtisadi sanksiyalar üçün ilkin mərhələ qismində çıxış edir.

6. Beynəlxalq hüquqda iqtisadi sanksiyaların legitimliyi tətbiq formasından asılı olmayaraq, məcburiyyət tədbirinin hüququayğunluğu ilə şərtlənir. Hüququayğunluq isə beynəlxalq hüququn (beynəlxalq adət və beynəlxalq müqavilə) normaları, xüsusilə imperativ xarakterli (*jus cogens*) əsas prinsipləri ilə müəyyən olunur. Bu prinsiplərə zidd tətbiq edilən iqtisadi sanksiyanın legitimliyi sual doğurur.

7. Beynəlxalq hüquqda iqtisadi sanksiyaların məqsədi ümumi hüquqi xarakterli olsa da, obyekt dövlət üçün həm ümumi hüquqi, həm də xüsusi hüquqi nəticələr doğura bilər. Xüsusi hüquqi nəticələr doğruması istiqamətində iqtisadi sanksiyaların realizəsi imperativ norma formasında tətbiq edilməklə baş verir.

8. Ermənistanın təcavüzü ilə bağlı AR-in tətbiq edə biləcəyi iqtisadi sanksiyalar formasından asılı olmayaraq özünəməxsus xüsusiyyətlərlərə malikdir. Belə ki, mövcud qanunvericilik əsasına malik olan birtərəfli iqtisadi sanksiyalar *erga omnes* maraqlar zəminində tətbiq edilir. Beynəlxalq hüququn əsas prinsiplərinin AR hüquq sisteminin ümumi qaydasına (*ordre public*) daxil olması, digər dövlətlərin həmin prinsiplərə zidd olan hər hansı hərəkətinə qarşı AR-in birtərəfli cavab tədbirinin və ya kollektiv tədbirlərdə iştirakının legitimliyini təmin edir. Bu kontekstdə regional səviyyədə həyata keçirilən çoxtərəfli iqtisadi, enerji, kommunikasiya layihələrinin Ermənistana münasibətdə birbaşa sanksiyalar təsbit etməsə də, Ermənistanı kənarda qoymaqla ona münasibətdə faktiki iqtisadi məhdudiyyətlər tətbiq etməsi hüququayğundur.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Tədqiqatın elmi yeniliyi onunla izah edilə bilər ki, milli hüquq doktrinasında ilk dəfə olaraq bu problem dissertasiya tədqiqatı səviyyəsində elmi təhlil edilmişdir. Bu baxımdan diassertasiya işi problemin kompleks təhlilinə həsr

olunmuş monoqrafik xarakterli tədqiqat işidir. Mövzunun elmi təhlilinin beynəlxalq hüquq normaları ilə AR-in dövlətdaxili qanunvericiliyinin qarşılıqlı əlaqəsi kontekstində aparılması da tədqiqat işinin elmi yeniliyini şərtləndirir.

Tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti. Tədqiqatın nəzəri əhəmiyyəti onunla müəyyən olunur ki, burada irəli sürülən elmi müddəalar və gəlinən nəticələr bu mövzu ilə bağlı gələcəkdə aparılacaq elmi tədqiqatlar üçün nəzəri baza rolunda çıxış edə bilər. Həmçinin dissertasiya işi tədris prosesində, xüsusilə Beynəlxalq hüquq, Beynəlxalq iqtisadi hüquq, Beynəlxalq xüsusi hüquq kimi fənlərin tədrisində mənbə qismində istifadə edilə bilər.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti ondadır ki, işin nəticələrindən birtərəfli iqtisadi sanksiyaların tətbiqi prosesində, iqtisadi sanksiya rejimlərini tənzimləyən dövlətdaxili qanunvericiliyin, beynəlxalq hüquqi aktların təkmilləşdirilməsində, o cümlədən *de lege ferenda* hüquqi aktların qəbul edilməsində istifadə oluna bilər.

Aprobasiyası və tətbiqi. Dissertasiya işinin müdafiəyə təqdim olunan elmi müddəaları və əldə olunan nəticələri iddiaçının AR-də və xarici ölkələrdə nəşr olunan nüfuzlu elmi jurnallarda dərc edilən elmi məqalələrində, o cümlədən iştirak etdiyi yerli və beynəlxalq elmi-təcrübi konfransların materiallarında öz əksini tapmışdır.

Dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilat. Dissertasiya işi Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Hüquq və İnsan Haqları İnstitutunda yerinə yetirilmişdir.

Dissertasiyanın struktur bölmələrinin ayrılıqda həcmi qeyd olunmaqla dissertasiyanın işarə ilə ümumi həcmi. Tədqiqat işi giriş, dörd fəsil, 13 paragraf, 2 bənd, nəticə və istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

Giriş 1434, I fəsil 74987, II fəsil 41640, III fəsil 83447, IV fəsil 34433, Nəticə 10818, bütövlükdə, tədqiqat işinin həcmi istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı istisna olmaqla 259668 işarədən ibarətdir.

DİSSERTASIYANIN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiyanın **Giriş** hissəsində seçilmiş mövzunun aktuallığı əsaslandırılır, onun elmi cəhətdən işlənməsi dərəcəsi işıqlandırılır, tədqiqatın məqsəd və vəzifələri müəyyən edilir, müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar formalaşdırılır və işin təcrübi əhəmiyyəti açıqlanır.

Dissertasiyanın **“Müasir beynəlxalq hüquqda məcburiyyət tədbiri kimi iqtisadi sanksiyaların nəzəri problemləri”** adlanan birinci fəslə dörd paragrafdan ibarətdir.

Birinci paragrafda beynəlxalq hüquqda məcburiyyətin mahiyyəti və sistemi təhlil edilir. Məcburetmənin həyata keçirilməsinin müasir beynəlxalq hüququn əsas problemlərindən biri olduğu qeyd edilir. Bu problemin araşdırılması istiqamətində hüquq ədəbiyyatında mövcud olan yanaşmalar müqayisəli təhlil edilir. Müəyyən edilir ki, beynəlxalq hüquqda məcburiyyətin əsas xarakterik xüsusiyyəti, onun beynəlxalq hüquq institutu kimi beynəlxalq münasibətlərin elementi olaraq bilavasitə həmin münasibətlərin iştirakçılarına qarşı yönəlidir. Bu məcburiyyəti ifadə edən *"ubi jus, ibi remedies – harda hüquq varsa orda da təminat vasitəsi var"* formulası beynəlxalq hüquqda onun imperativ xarakterli (*jus cogens*) normalarına əsaslanır.

Beynəlxalq hüquqda məcburiyyət tədbirlərinin təsnifatı aparılır, onların müvafiq sistemliliyə malik olması qeyd olunur. Təsnifat meyarı qismində iştirakçıların dairəsindən asılı olaraq məcburiyyət tədbirlərinin kollektiv və fərdi formaları fərqləndirilir. Digər təsnifat meyarı kimi tətbiq edilmə əsasında asılı olaraq məcburiyyət tədbirlərinin sanksiya və qeyri-sanksiya və ya müqavilə xarakterli növləri fərqləndirilir. Qeyd edilir ki, hər iki halda istifadə edilən terminlər şərti xarakterə malikdir. Belə ki, qeyri-sanksiya və ya müqavilə xarakterli məcburiyyət tədbirlərində də sanksiya elementi mövcuddur. Hüququ pozulmuş və ya məhdudiyyətə məruz qalmış dövlət məcburiyyət tədbirlərini tətbiq edərkən sözün geniş anlamında sanksiyaya müraciət edir. Yəni, beynəlxalq hüquq üzrə məsuliyyətin realizəsinə xidmət edən sanksiya, subyektin beynəlxalq

hüquqi öhdəliklərini yerinə yetirmədiyi halda məcburiyyət tədbiri qismində çıxış edir.

“Sanksiya beynəlxalq hüquqi məcburiyyət tədbiri kimi” adlanan ikinci paraqrafda beynəlxalq hüquqda sanksiyanın hüquqi təbiəti və onun hüquqi məsuliyyətlə əlaqəsi təhlil edilir. Bununla bağlı əsas doktrinal mövqelər müqayisəli təhlil edilərək sanksiya ilə hüquqi məsuliyyətin qarşılıqlı əlaqəsi və sanksiyanın hüquqi məzmunu müəyyən edilir.

Müəyyən edilir ki, beynəlxalq hüquqda sanksiya və məsuliyyət beynəlxalq hüquqi məcburiyyət institutunun oxşar və fərqli xüsusiyyətlərə malik olan yarıminstitutları qismində çıxış edir. Bu yanaşma aşağıdakılarla əsaslandırılır: 1) hər ikisi geniş mənada məcburiyyət tədbirlərinə daxildir; 2) hər ikisi baş vermiş hüquq pozuntusuna reaksiyanı ifadə edir və bu pozuntu ilə mübarizə aparmaq məqsədinə xidmət edir. Ancaq məsuliyyətdən fərqli olaraq sanksiyanın tətbiqi üçün əsas kimi hüquq pozuntusunun özü deyil, təqsirkar dövlətin beynəlxalq hüquq pozuntusunu dayandırmaqdan və ya mühafizə hüquq münasibətlərindən irəli gələn vəzifələri könüllü surətdə yerinə yetirməkdən imtina etməsi çıxış edir; 3) istər sanksiya, istərsə də məsuliyyət mühafizə hüquq münasibətlərinin məzmun ünsürü qismində çıxış edir. Bu anlamda sanksiya subyektiv hüquqa (zərərçəkmiş dövlətin məcburiyyət tədbiri tətbiq etmək səlahiyyəti qismində), məsuliyyət isə hüquqi vəzifəyə (təqsirkar dövlətin vurulmuş zərəri aradan qaldırmaq vəzifəsi qismində) daxildir; 4) sanksiya məsuliyyəti tam əvəz etmir, sonuncunun tətbiqi üçün təqsirkarın beynəlxalq hüquq pozuntusunu dayandırmaqdan imtina etməsi vacibdir. Bu anlamda sanksiya məsuliyyətin təminat vasitəsi funksiyasını yerinə yetirir, lakin məsuliyyətin mahiyyətini və onun hüquqi nəticələrini dəyişdirmir.

Paraqrafda sanksiyanın hüquqi məzmunun müəyyən edilməsi istiqamətində oxşar, amma hüquq doktrinasında fərqli təfsir oluna bilən anlayışların (xüsusilə, əks-tədbirlər, məhdudlaşdırıcı tədbirlər, hüququayğun tədbirlər, restriksiya) müqayisəli analizi aparılır. Bu məqsədlə beynəlxalq hüquq sənədlər və doktrinal yanaşmalar təhlil edilir. Gəlinən nəticə ondan ibarətdir ki, beynəlxalq rəsmi sənədlərdə adı çəkilməsə də, “sanksiya” beynəlxalq hüquq pozuntusuna

(xarakterinə uyğun olaraq) qarşı reaksiyanı ifadə edən məcburiyyət tədbirlərini ehtiva edən ümumiləşdirici anlayış kimi istifadə olunur. Bu kontekstdə “sanksiya” anlayışını dar və geniş mənada anlamaq lazımdır. Əslində dar mənada “sanksiya” kollektiv formada tətbiq edilən, geniş mənada “sanksiya” bununla yanaşı, birtərəfli qaydada tətbiq edilən hüquqauyğun məcburiyyət tədbirlərini (birtərəfli sanksiyaları) da özündə ehtiva edir. Hərçənd, kollektiv (xüsusilə beynəlxalq təşkilatlar vasitəsilə) və birtərəfli (fərdi dövlətlər tərəfindən) sanksiyaların tətbiqi subyekt, legitimlik və hüquqi nəticələr baxımından fərqlənir. Bununla yanaşı, birtərəfli sanksiyalar yalnız beynəlxalq hüququn imperativ normalarına zidd olmadığı halda BMT və digər beynəlxalq təşkilatların tətbiq edəcəyi kollektiv sanksiyaların ilkin mərhələsini təşkil edə bilər.

Beləliklə, beynəlxalq hüquqda sanksiyalar, beynəlxalq hüquq normalarının pozulmasına reaksiya qismində hüquq pozuntusu törədən dövlətə, onun institutlarına, fiziki və hüquqi şəxslərinə yönəlik tətbiq edilən, dövləti özünün beynəlxalq hüquqi öhdəliklərini yerinə yetirməyə vadar etmək məqsədi daşıyan siyasi, iqtisadi, hərbi xarakterli birtərəfli və ya kollektiv formalı hüquqauyğun məcburiyyət tədbiridir.

Üçüncü paragrafda iqtisadi sanksiyaların beynəlxalq hüquqi rejim əlamətləri təhlil edilir. Beynəlxalq hüquqda iqtisadi sanksiya hüquq pozuntusuna qarşı reaksiya mexanizminin hərbi güc tətbiqindən istifadə olunmayan üsürü olaraq müəyyən edilir. BMT Nizamnaməsinin 41-ci maddəsi kontekstində iqtisadi sanksiya *erga omnes* maraqların qorunmasına xidmət edir. Bu məqsədlə istənilən formada tətbiq edilən sanksiyanın iqtisadi nəticələr doğurması faktı nəzərə alınmaqla müasir dövrdə iqtisadi sanksiyalar daha humanist məcburetmə tədbiri qismində çıxış edir.

Paragrafda beynəlxalq hüquqda iqtisadi sanksiya ilə beynəlxalq iqtisadi hüqudakı sanksiyanın müqayisəli təhlili aparılır. Qeyd edilir ki: 1) beynəlxalq hüquda iqtisadi sanksiya publik hüquqi xarakter daşıyaraq siyasi-hüquqi məqsəd daşdığı halda, beynəlxalq iqtisadi hüquqda sanksiya digər iqtisadi tədbirlərin bir növü qismində çıxış edir; 2) beynəlxalq hüquqda iqtisadi sanksiya beynəlxalq hüquq qaydasını qoruduğu halda, beynəlxalq iqtisadi hüquqdakı sanksiyanın

tətbiqi beynəlxalq iqtisadi hüquq qaydasının bərpa olunmasına xidmət edir; 3) beynəlxalq iqtisadi hüquqda sanksiyanın tətbiqinin faktiki əsası qismində iqtisadi dövrüyyə ilə bağlı beynəlxalq müqavilə normalarının pozulması çıxış edir. Bu fərqlər fonunda beynəlxalq iqtisadi hüquqda sanksiya üçün aşağıdakılar xarakterikdir: 1) özünəməxsus kollektiv formada tətbiqi oluna bilər; 2) onu tətbiq edən institusional mexanizmlər eyni zamanda mübahisələrə baxılmasının məhkəmə və ya arbitraj qaydasına alternativ qismində çıxış edir.

Müvafiq əlamətləri ümumiləşdirməklə iqtisadi sanksiyanın müəllif anlayışı müəyyən edilir: beynəlxalq hüquqda iqtisadi sanksiya, hüquq pozuntusuna reaksiya qismində pozuntuya yol vermiş dövlətə və onun iqtisadiyyatına təsir göstərilməklə beynəlxalq hüquq qaydasının təmin edilməsi məqsədilə beynəlxalq hüquqla icazə verilən şərtlər çərçivəsində birtərəfli və ya kollektiv formada tətbiq edilən, iqtisadi xarakterli hüququayğun məcburiyyət tədbiridir.

Dördüncü paraqrafda beynəlxalq hüquqda iqtisadi sanksiyaların təsnifatı aparılır. Bu istiqamətdə doktrinal yanaşmalar, mövcud beynəlxalq sənədlər və tətbiq təcrübəsi təhlil edilir. Qeyd edilir ki, beynəlxalq hüquqi sənədlərdə məcburiyyət tədbiri olaraq iqtisadi sanksiyaların konkret dəqiq siyahısının olmaması və BMT Nizamnaməsinin 41-ci maddəsində istifadə olunan təsnifatın qeyri-müəyyənliyi, iqtisadi sanksiyaların vahid sisteminin olmasını çətinləşdirir, təsnifat üzrə doktrinada fərqli meyarlardan istifadə olunmasına yol açır. Bu istiqamətdə fərqli təsnifat meyarları araşdırılır. Qeyd edilir ki, iqtisadi sanksiyaların tətbiqinin mənfə humanitar nəticələri “məqsədyönlü” (“*ağıllı*”-“*smart sanction*”) və “*maliyyə*” sanksiyalardan istifadə edilməsini şərtləndirir.

Son dövrdə vüsət alan texnoloji sanksiyaların əhmiyyəti qeyd edilməklə beynəlxalq hüquqla icazə verilən çərçivədə birtərəfli və ya kollektiv formada tətbiq olunan iqtisadi sanksiyaların aşağıdakı təsnifatı təklif olunur: ticarət sanksiyaları (ticarət embarqosu, bazarlara, maliyyə resurslarına və ya infrastrukturlara çıxışın qadağan edilməsi və ya məhdudlaşdırılması); texnoloji sanksiyalar (texnologiyalara və resurslara çıxışın qadağan edilməsi və ya məhdudlaşdırılması, texniki xidmətlərin dayandırılması və s.);

maliyyə sanksiyaları (hesablara həbs qoyulması və dondurulması, xarici aktivlərin blok edilməsi, maliyyə bazarlarına çıxışın məhdudlaşdırılması və s.).

“Beynəlxalq hüquqda iqtisadi sanksiyaların təyinatı və legitimlik meyarları” adlanan ikinci fəsil iki paraqraftan ibarətdir. **“Müasir beynəlxalq hüquqda iqtisadi sanksiyaların təyinatı”** adlı birinci paraqrafı özündə birləşdirir.

Birinci yarımparaqrafda təyinatın zəruri ünsürü qismində iqtisadi sanksiyanın tətbiqi məqsədi təhlil edilir. Qeyd edilir ki, iqtisadi sanksiyanın təyinatının müəyyən edilməsində məqsəd önəmli rol oynayır. Belə ki, iqtisadi sanksiyaların həcmi, intensivliyi və səmərəliliyi bütövlükdə onların tətbiqini şərtləndirən məqsədlərə proporsional olmalıdır. Bu anlamda iqtisadi sanksiya siyasi məqsədlə yanaşı, hüquqi məqsəddə də malikdir. İqtisadi sanksiyanın məqsədi (məsələn, siyasətin dəyişdirilməsi, ölkə potensialının zəiflədilməsi, iqtisadi inkişafın ləngidilməsi və s.) konkret halda vəziyyətdən asılı olaraq müəyyənləşdirilməlidir. Qanuni olmayan və yalnız siyasi məqsədlə tətbiq edilməsi, iqtisadi sanksiyanın hüquqa uyğunluğunu sual altına ala bilər. Bu baxımdan hakimiyyətin devrilməsini hədəfləyən birtərəfli sanksiyaların tətbiqinin legitimliyi beynəlxalq hüququn imperativ normaları ilə təmin edilmir. Bu məqsədlə sanksiyanın tətbiqi yalnız kollektiv mexanizmlə, xüsusən BMT TŞ-nin qərarı ilə həyata keçirilməlidir.

Tarixi təcrübə göstərir ki, sanksiya ilkin olaraq cəzalandırma və təkrar pozuntunun qarşısının alınması məqsədinə xidmət etmiş, daha sonra isə münaqişələrin qarşısının alınması, nüvə yayılmasının əngəllənməsi, insan hüquqlarının müdafiəsi və s. kimi məqsədləri də əhatə etmişdir. Müasir dövrdə beynəlxalq iqtisadi sanksiyaların tətbiqində əsas məqsəd, beynəlxalq hüquq qaydasının təmin edilməsindən ibarət olmalıdır. Beynəlxalq iqtisadi sanksiyalar dolayı, rəmzi, qeyri-adekvat və ya qeyri-proporsional məqsədlər güdməməli, ayrı-ayrı dövlətlərin siyasi maraqları yalnız *erga omnes* maraqlar zəminində təmin edilməlidir.

İkinci yarımparaqrafda iqtisadi sanksiyaların beynəlxalq xüsusi kontraktlara təsiri öyrənilir. Qeyd edilir ki, sanksiya obyektinə dövlət və onun institutları ilə yanaşı, konkret fiziki və hüquqi

şəxslərin də daxil edilə bilməsi, onların iştirak etdiyi xüsusi hüquqi münasibətləri də sanksiya təsirinə məruz qalmasına səbəb olur. gətirib çıxarır. Bu isə nəticə etibarilə müqavilələrin bağlanması, icrası və mübahisələrin həlli mərhələlərində hüquqi çətinliklər yaradır.

Lakin iqtisadi sanksiyanın beynəlxalq kontraktlara təsiri insan hüquqları kontekstində şəxslərin ədalətli məhkəmə araşdırılması və səmərli hüquqi müdafiə hüquqlarını məhdudlaşdırmamalıdır (Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsinin (CJEU) “*Kadi və Al Barakaat*” işi 2008-ci il qərarı).

Qeyd etdilir ki, beynəlxalq hüquqda iqtisadi sanksiyanın beynəlxalq xüsusi münasibətlərə, xüsusilə kontraktlara birbaşa və ya dolayısı təsiri inkaredilməzdir. Qeyd olunan təsir üç mərhələdə: kontraktın planlaşdırılması və ya bağlanması; artıq bağlanmış kontraktın realizəsi; hüquqi mübahisələrin həlli mərhələsində ola bilər. Təsirin nəticəsi olaraq iqtisadi sanksiyanın beynəlxalq xüsusi münasibətlərdə tətbiqi kolliziya normasına (*lex fori* və *lex causae* prinsiplərinə) əsaslanan xarici hüquq və imperativ norma formasında baş verir.

İkinci paraqrafda beynəlxalq hüquqda iqtisadi sanksiyaların legitimlik problemi araşdırılır. Qeyd olunur ki, iqtisadi sanksiyaların legitimliyi onların beynəlxalq hüquqa uyğunluğu ilə birbaşa bağlıdır. Yəni, iqtisadi sanksiyaların hüquqi legitimliyi onların beynəlxalq hüquqa, xüsusilə onun imperativ normalarına və əsas prinsiplərinə uyğun tətbiq edilməsindən asılıdır. Bu şərtlər yerinə yetirilmədikdə sanksiya hüquqauyğun və legitim hesab edilə bilməz. Qeyd olunan şərt həm kollektiv, həm də birtərəfli iqtisadi sanksiyalara şamil edilir.

Son dövrdə beynəlxalq münasibətlərdə baş verən proseslər kontekstində vurğulanır ki, BMT TŞ-nin qərarlarının legitimlik etalonu kimi qəbul edilməsi mübahisə doğurur. Bu mübahisənin həll edilməsi üçün: 1) *de lege ferenda* BMT-də sanksiya mexanizmində müvafiq islahatlar aparılmalıdır; 2) *de lege lata* dövlətin birtərəfli iqtisadi sanksiyaları beynəlxalq hüquq qaydasının qorunması istiqamətində onun öz vəzifəsini yerinə yetirməsi forması kimi qəbul edilməlidir. Bu kontekstdə birtərəfli iqtisadi sanksiyaların legitimliyi

deyil, onların hüquqauyğun tətbiq edilməməsi mübahisələndirilə bilər.

Qeyd edilir ki, hansı formada tətbiq edilməsindən asılı olmayaraq iqtisadi sanksiyanın legitimliyi üçün əhəmiyyətli olan amil mütənəsiblik şərtidir. Belə ki, iqtisadi sanksiya rejimi onun tətbiqini şərtləndirən real təhdid və ya məqsədlərə mütənəsib olmalıdır. Bu şərt, bir tərəfdən, hər hansı bir təqsiri olmayan mülki əhali və üçüncü dövlətlər üçün sanksiyaların mənfi nəticələrinin mümkün olduğu qədər minimuma endirilməsini tələb edir. Digər tərəfdən, müəyyən prosedur xarakterli şərtlərə əməl edilməsini zəruri edir.

“Beynəlxalq hüquqda iqtisadi sanksiyaların kollektiv tətbiqi modelləri və birtərəfli iqtisadi sanksiyalar” adlanan üçüncü fəsil beş paragrafdan ibarətdir.

Birinci paragrafda iqtisadi sanksiyaların tətbiqinin beynəlxalq hüquqi əsasları təhlil edilir. Təhlil zamanı *erga omnes* maraqların qorunması istiqamətində beynəlxalq adətlər, xüsusilə beynəlxalq humanitar sahəsindəki adətlərin hüquqi əsas qismində əhəmiyyəti vurğulanır. Hüquqi əsas qismində bu sahədəki beynəlxalq müqavilələr araşdırılır. Təbii ki, əsas hüquqi sənəd qismində BMT Nizamanməsinin müddəaları təhlil edilir. Eyni zamanda humanitar hüquq sahəsindəki beynəlxalq müqavilələrin hüquqi əsas kimi rolu müəyyən edilir. İqtisadi sanksiyaların özünəməxsus tətbiq mexanzimlərini müəyyən edə bilmək kontekstində Tariflər və Ticarət haqqında Baş Sazişin (GATT) təhlili aparılır.

Beynəlxalq müqavilələrlə yanaşı, “yumşaq” hüquqi əsaslar müəyyən edən tövsiyə xarakterli beynəlxalq sənədlər (Beynəlxalq hüququn prinsipləri barədə 1970-ci il Bəyannaməsi, Dövlətlərin iqtisadi hüquq və vəzifələri barədə 1974-cü il Xartiyası, Dövlətlərin daxili işlərinə müdaxilənin yolverilməzliyi barədə 1981-ci il Bəyannaməsi, Dövlətlərin beynəlxalq hüquqazidd hərəkətlərə görə məsuliyyəti haqqında 2001-ci il Maddələr layihəsi və s.) ətraflı analiz edilir.

İkinci paragraf **“BMT çərçivəsində iqtisadi sanksiyaların tətbiqi və mövcud problemlər”** adlanır. Burada BMT çərçivəsində kollektiv iqtisadi sanksiyaların tətbiqi mexanziminin xüsusiyyətləri

təhlil edilir. Qeyd edilir ki, bu istiqamətdə BMT TŞ-nin orqan olmasının BMT Nizamnaməsindən irəli gəlir. Nizamnamənin müddəaları əsasında TŞ-nin iqtisadi sanksiya tətbiq etmək səlahiyyətini aşağıdakı müddəalarla əsaslandırmaq olar: 1) iqtisadi sanksiya tətbiq etməklə *inter alia* BMT-nin qarşısında duran beynəlxalq sülh və təhlükəsizliyin qorunması məqsədinə xidmət edir (m.1, b.1); 2) bu məqsədin yerinə yetirilməsi istiqamətində Nizamnamənin VII bölməsindən irəli gələn vəzifələr üzrə hüquqi məsuliyyəti daşıyır (m.24); 3) hansı iqtisadi tədbirin görülməsini müəyyən edir (m. 39, 41); 4) belə tədbirin tətbiq edilməsini üzv dövlətdən tələb edir (m. 40, 41); 5) qəbul edilən qərarın yerinə yetirilməsində üzv dövlətlər TŞ-yə tabedir (m.25); 6) qərarın yerinə yetirilməsi üzrə üzv dövlətin öhdəliyi, onun digər beynəlxalq öhdəliyinə nisbətə üstün hüquqi qüvvəyə malikdir (m.103).

Bu səlahiyyəti çərçivəsində TŞ-nin iqtisadi sanksiya tətbiqi üzrə beynəlxalq insan hüquqları və humanitar hüquq sahəsindəki normalara riayət etməyə borcludur: 1) Nizamnamənin 24-cü maddəsinin ikinci bəndinə əsasən, TŞ VII bölmə üzrə vəzifələrini yerinə yetirərkən BMT-nin məqsəd və prinsiplərinə uyğun fəaliyyət göstərməlidir; 2) Nizamnamədəki beynəlxalq sülh və təhlükəsizliyin qorunması məqsədinin ədalətlik prinsipi və beynəlxalq hüquqa müvafiq olaraq həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur (m.1, b.1).

Aşağıdakı amillər BMT-nin iqtisadi sanksiya tətbiqi mexanizminin yenilənməsini zəruri edir: 1) TŞ-nin siyasi orqan olması və onun qəbul etdiyi qərarlarda siyasi motivin üstünlük təşkil etməsi; 2) beynəlxalq sülh və təhlükəsizliyin təmin edilməsinə görə “əsas məsuliyyətin” TŞ-nin beş daimi üzvünün üzərinə qoyulmasının dövlətlərin suveren bərabərlik prinsipini pozması; 3) TŞ-nin daimi üzvlərinin mütəmadi olaraq Nizamnamənin 27-ci maddəsinin 3-cü hissəsi ilə müəyyən edilən “tərəfsizlik” prinsipini pozması.

Bu mexanizmin yenilənməsi istiqamətində aşağıdakılar təklif olunur: 1) kollektiv iqtisadi sanksiyaların tətbiqi səlahiyyəti BMT Beynəlxalq Məhkəməsinə verilməlidir. Bu halda legitimləşmə ilə bağlı qərar daha çox hüquqi olacaqdır; 2) iqtisadi sanksiyaların icrasını BMT BM və Beynəlxalq Məhkəməsi birlikdə təmin etməlidir.

Üçüncü paraqrafda iqtisadi sanksiyaların Aİ modelinin xüsusiyyətləri təhlil edilir. Bu məqsədlə Aİ çərçivəsində hüquqi əsaslar və institusional mexanizmlər araşdırılır. Bu modeldə iqtisadi sanksiyaların tətbiqi Aİ hüququna əsaslanır. Aİ modelində iqtisadi sanksiyalar aşağıdakı formalarda tətbiq edilir: 1) BMT TŞ-nin sanksiyalarını Aİ qanunvericiliyinə daxil edilir; 2) müstəqil birtərəfli sanksiyalar tətbiq edilir (Aİ Fəaliyyəti haqqında Müqavilə (TFEU), m.347); c) BMT sanksiyalarını tamamlayan və bəzi hallarda onları sərtləşdirən əlavə tədbirlər görülür.

Aİ modelində məhdudlaşdırıcı və ya restriktiv tədbirlər formasında müstəqil iqtisadi sanksiyaların tətbiqinə 2009-cu ildə Lissabon Müqaviləsi qüvvəyə minəndən sonra başlanılmışdır. Bu tədbirlərin tətbiqi Ümumi Xarici və Təhlükəsizlik Siyasəti (ÜXTS) çərçivəsində baş verir. Amma bunun hüquqi əsasını TFEU-nun 215-ci maddəsi təşkil edir. Həmin maddənin birinci bəndinə görə, Aİ Şurası üçüncü ölkələrlə iqtisadi və maliyyə əlaqələrin dayandırılması barədə qərarı, Ali Nümayəndə və Komissianın birgə təklifi əsasında, ixtisaslaşdırılmış səs çoxluğu ilə qəbul edir və Avropa Parlamentinə məlumat verir. İkinci bənd isə Aİ Şurasına fiziki, hüquqi və qeyri-dövlət subyektlərinə qarşı məhdudlaşdırıcı tədbirlər tətbiq etmək səlahiyyəti verir ki, bu da əsasən beynəlxalq terrorçuluq və insan hüquqları pozuntuları hallarında hədəfli sanksiyalar üçün hüquqi baza yaradır. Üçüncü bənd isə qəbul olunmuş sanksiya tədbirlərinin hüquqi müdafiə vasitələrini təmin edən müvafiq prosedür və təminatları əhatə etməsini tələb edir.

Aİ modelində iqtisadi sanksiyaların bir xüsusiyyəti də ondan ibarətdir ki, yalnız Aİ Şurasının qərarı və ÜXTS çərçivəsində qəbul edilmiş tədbirlər sanksiya hesab edilir. İqtisadi sanksiyaların tətbiqi barədə qərar Aİ Şurası tərəfindən Aİ haqqında Müqavilənin 30-31-ci maddələrinə uyğun olaraq yekdilliklə qəbul olunur və Aİ-nin rəsmi nəşrində dərc edildiyi andan qüvvəyə minir.

Bütün xüsusiyyətləri ilə Aİ modelində sanksiya siyasəti iqtisadi gücə əsaslanan, diplomatik və hüquqi təsir vasitələri ilə həyata keçirilən kompleks xarici siyasət aləti qismində çıxış edir.

Dördüncü paraqrafda birtərəfli iqtisadi sanksiyaların tətbiqinin beynəlxalq hüquqa uyğunluğu problemi araşdırılır. Qeyd

olunur ki, birtərəfli iqtisadi sanksiyalar, beynəlxalq hüquq subyektinin hüquq pozuntusuna reaksiyası olmaqla beynəlxalq hüquq qaydasının qorunması istiqamətində öz vəzifəsini yerinə yetirməsi formasıdır. Birtərəfli iqtisadi sanksiyaların hüquqa uyğunluğu beynəlxalq hüquqla, onun imperativ normaları, xüsusilə əsas prinsiplər ilə müəyyən edilir. Yəni, beynəlxalq hüququn əsas prinsiplərinə zidd olaraq tətbiq edilən birtərəfli iqtisadi sanksiya qeyri-hüquqi, nəticə etibarı ilə qeyri-legitim sayılır. Bu baxımdan *“birtərəfli sanksiyalar beynəlxalq hüququn imperativ normalarına zidd olduğu üçün hüquqa uyğun ola bilməz”* deyil, *“birtərəfli sanksiyalar beynəlxalq hüququn imperativ normalarına zidd olması halında hüquqa uyğun sayılmır”* ifadəsi daha düzgündür.

Bu anlamda beynəlxalq hüququn imperativ normalarına uyğunluq, birtərəfli iqtisadi sanksiyaların tətbiqinin şərti olaraq çıxış edir: 1) bu sanksiyaların tətbiqi heç də dövlətlərin suveren bərabərliyi prinsipinə (*par in parem non habet imperium*) zidd deyildir, amma zidd olmamalıdır; 2) bu sanksiyaların tətbiqi mübahisələrin dinc vasitələrlə həll edilməsi prinsipinə zidd deyildir. Bu prinsipin mövcudluğu, birtərəfli iqtisadi sanksiyaların *“son vasitə”* kimi tətbiqini şərtləndirir; 3) bu sanksiyaların tətbiqi güc tətbiq etmək və ya güc tətbiq etməklə hədələməmək prinsipinə zidd deyildir. Bu anlamda birtərəfli iqtisadi sanksiyalar *“təzyiq vasitəsi”* deyil, *“təsir vasitəsi”* qismində tətbiq edilir; 4) bu sanksiyaların tətbiqi daxili işlərə qarışmamaq prinsipinə zidd ola bilməz. Əks halda birtərəfli iqtisadi sanksiyalar *“təzyiq vasitəsi”* qismində tətbiq edilir; 5) bu sanksiyaların tətbiqi beynəlxalq insan hüquq və əsas azadlıqlarına hörmət edilməsi prinsipinə də zidd ola bilməz. Əks halda birtərəfli iqtisadi sanksiyalar dinc dövrdə insan hüquqlarına, münaqişə dövründə isə beynəlxalq humanitar hüquq normalarına zidd olacaqdır; 6) bu sanksiyalar öz xarakterinə və intensivliyinə görə hüquq pozuntusunun xarakteri və nəticələri ilə mütənəsib olmalıdır.

“Birtərəfli iqtisadi sanksiyaların ABŞ modeli” adlanan beşinci paraqrafda ABŞ tərəfindən tətbiq edilən birtərəfli iqtisadi sanksiyaların xüsusiyyətləri təhlil edilir. Qeyd edilir ki, ABŞ modelinin tətbiq təcrübəsi, beynəlxalq hüquqda birtərəfli iqtisadi sanksiyaların hüquqa uyğunluğunu və nəticə etibarı ilə legitimliyini

mabəhisə predmetinə çevirir. ABŞ modelinin mövcud xüsusiyyəti, ABŞ-ın iqtisadi gücü, beynəlxalq ödəniş sistemlərinə nəzarəti, bu sistemdə dolların üstün mövqeyə malik olması və s. amillərlə şərtlənir. Məhz bu amillərin nəticəsi olaraq digər ölkələrin iqtisadi və maliyyə sisteminə təsir edə bilər.

ABŞ modelində iqtisadi sanksiyalar ümumi qaydada daxili qanunvericiliyə əsaslanır. Belə ki, iqtisadi sanksiyalar adətən prezidentin icra fərmanı ilə tətbiq olunur. Bu addım Konqres tərəfindən verilmiş fəvqəladə səlahiyyətlərə əsaslanır. Lakin sanksiyalarla bağlı əksər icra fərmanları müxtəlif qanunvericilik mənbələrinə istinad edir. Eyni zamanda qanunverici orqan olan Konqres mövcud səlahiyyətləri genişləndirmək və ya məhdudlaşdırmaq üçün ayrıca qanun qəbul edə bilər. Deməli, ABŞ modeli iki hüquqi əsas, Konqresin xarici ticarət sahəsində qanunlar qəbul etmək və prezidentin müəyyən bir fəvqəladə vəziyyət elan etdikdən sonra konkret sanksiyaları icra etmək və yenilərini elan etmək üçün ona verilmiş səlahiyyətlər üzərində qurulmuşdur.

ABŞ modelində iqtisadi sanksiyalar təsir dairəsinə görə: onların ərazisi həddlərində; vətəndaşlara və rezidentlərə münasibətdə; onların qanunvericiliyinə əsasən yaradılan, lakin ABŞ ərazisində və kənarda fəaliyyət göstərən istənilən hüquqi şəxsə münasibətdə; tam və ya qismən ABŞ ərazisində icra edilən əqdlər üzrə istənilən fiziki və hüquqi şəxsə münasibətdə fəaliyyət göstərir. Bu halda birtərəfli məhdudiyyət tədbirləri müstəsna olaraq daxili qanunvericiliklə tənzimlənir. Belə yanaşma 2017-ci ilin dekabrında təsdiqlənmiş ABŞ-ın Milli Təhlükəsizlik Strategiyasında da öz təsbitini tapmışdır.

ABŞ tərəfindən tətbiq edilən birtərəfli iqtisadi sanksiyaların müəyyən hissəsi eksteritorial xarakter daşıyır. Məhz bu səbəbdən ikinci dərəcəli sanksiyalar kimi qiymətləndirilir. Bu sanksiyalar birbaşa hədəf olmayan, lakin sanksiyaya məruz qalan ölkələrlə iqtisadi əlaqədə olan üçüncü dövlətlərə və onların subyektlərinə istiqamətlənir.

“İqtisadi sanksiyaların Azərbaycan Respublikası təcrübəsində tətbiqi xüsusiyyətləri” adlanan dördüncü fəsil iki paragrafı özündə birləşdirir.

Birinci paraqrafda AR-in birtərəfli iqtisadi sanksiyalarının hüquqi əsasları təhlil edilir. Burada birtərəfli iqtisadi sanksiyaların hüququayğunluqla bağlı olan şərtlər kontekstində AR hüquq sisteminin bu məsələyə aid xüsusiyyətləri müəyyən edilir. Bu məqsədlə Konstitusiyaya başda olmaqla AR qanunvericiliyi araşdırılır.

Qeyd edilir ki, birtərəfli iqtisadi sanksiyanın tətbiqi hüquqi əsas qismində ayrıca qanunvericilik aktı mövcud deyildir. Bu mənada yalnız AR-in “Milli təhlükəsizlik haqqında” 2004-cü il Qanununun 24-cü maddəsi AR-in real və potensial təhdidə qarşı, enerji sahəsindəki məhdudiyyətlərin tətbiq edilməsində hüquqi baza kimi qiymətləndirilə bilər. Həmin maddəyə əsasən, AR milli təhlükəsizliyi üçün təhdid yaranması halında birtərəfli iqtisadi tədbirlər tətbiq edə bilər. Digər tərəfdən, ABŞ modelində olduğu kimi, konkret halda tətbiq edilən sanksiyanı legitimləşdirən qanunvericilik aktı da mövcud deyildir. Amma bu vəziyyət, “faktiki” iqtisadi sanksiyanın (məsələn Ermənistanla münasibətdə) tətbiq edilə bilməsini istisna etmir.

Birtərəfli iqtisadi sanksiyaların legitimliyinin beynəlxalq hüququn əsas prinsipləri ilə müəyyən olunması kontekstində, AR Konstitusiyasında (m.10) bu prinsiplərin AR-in digər dövlətlərlə münasibətlərinin hüquqi əsası kimi müəyyən edilməsi, dövlətdaxili qanunvericiliyin yaradılmasında bu prinsiplərin üstünlüyünün qəbul edilməsi, AR-in tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrin AR-in qanunvericilik sisteminin tərkib hissəsi olması və s. birtərəfli iqtisadi sanksiyaların tətbiq edilməsi üçün AR hüquqi sistemində lazımı hüquqi əsasın olmasını təsdiq edir. Bu vəziyyətdə beynəlxalq hüququn əsas prinsiplərinin hər hansı formada pozulması, AR tərəfindən müvafiq dövlətə qarşı birtərəfli iqtisadi sanksiyanın tətbiq edilməsini şərtləndirir.

İkinci paraqraf Ermənistanın təcavüzünə qarşı kollektiv iqtisadi sanksiyaların tətbiqi xüsusiyyətlərinə həsr edilib. Qeyd edilir ki, AR-in hüquq sistemində bu formada iqtisadi sanksiyaların tətbiqi üçün lazımı hüquqi əsaslar mövcuddur. Belə ki, AR-in “Milli təhlükəsizlik haqqında” 2004-cü il Qanununun 24-ci maddəsinə müvafiq olaraq, özünün milli təhlükəsizliyi üçün real təhlükə yaranması halında AR beynəlxalq müqaviləyə uyğun kollektiv

iqtisadi tədbirlər tətbiq edə və ya belə tədbirlərdə iştirak edə bilər. Bu müddəanın reallaşdırılması istiqamətində AR-in müxtəlif regional mexanizmlərdə iştirak təcrübəsi araşdırılır.

Ermənistanın təcavüzünə qarşı kollektiv iqtisadi sanksiyaların tətbiqinə gəldikdə nəzərə almaq lazımdır ki, bununla bağlı Ermənistan beynəlxalq birlik, həm də AR qarşısında məsuliyyət daşıyır. Bu kontekstdə AR-lə dost münasibətində olan üçüncü dövlətin və ya dövlətlərin Ermənistana münasibətdə birtərəfli iqtisadi sanksiya tətbiq etməsi və ya kollektiv sanksiyada iştirak etməsi, hüquqauyğundur. Bu məqsədlə üçüncü dövlətlərin hüquqauyğun məcburiyyət tədbirləri görmək hüququ, “yumşaq hüquq” norması formasında olsa da, beynəlxalq hüquq tərəfindən qəbul edilir.

Dissertasiyanın nəticə hissəsində əldə edilmiş aşağıdakı təklif və nəticələr təqdim edilir:

1. Beynəlxalq hüquq subyekti özünün beynəlxalq hüquqi öhdəliklərini yerinə yetirmədiyi halda tətbiq edilən məcburiyyət tədbiri sanksiya qismində çıxış edir. Sanksiyanın tətbiqi subyektin beynəlxalq hüquq üzrə məsuliyyətinin realizəsinə xidmət edir.

2. Bu kontekstdə sanksiyanın hüquqi məsuliyyətin təmin edilməsi vasitəsi qismində çıxış etməsi: a) *non bis in idem* prinsipinə uyğundur; b) “cavab tədbirləri...məsuliyyəti istisna edir” fikrinin, “sanksiya məsuliyyəti əvəz edir” kimi təfsir edilməməsini şərtləndirir.

3. Kollektiv formada sanksiya dar mənada sanksiya kimi qəbul edilməlidir. Bu mənada sanksiyalara BMT TŞ çərçivəsində tətbiq edilən sanksiyalarla yanaşı, digər beynəlxalq təşkilatlar, məsələn Aİ çərçivəsində tətbiq edilən, o cümlədən dövlətlər qrupu tərəfindən tətbiq edilə bilən “məhdudlaşdırıcı tədbirlər” də daxildir.

5. BMT çərçivəsində kollektiv sanksiya mexanizmində islahatların aparılması aşağıdakıları zəruri edir: a) sanksiya tətbiqi üzrə Nizamnamə səlahiyyətinin BMT BM ilə bölüşdürülməsini və ya bu səlahiyyətin BMT Beynəlxalq Məhkəməsinə verilməsini; b) sanksiyanın tətbiqi üzrə nəzarətin BMT BM və Beynəlxalq Məhkəməsi tərəfindən birgə həyata keçirilməsini; c) birtərəfli iqtisadi sanksiyalardan istifadə edilməsini.

6. “Birtərəfli sanksiya” ümumiləşdirici anlayış olaraq beynəlxalq hüquq öhdəliyini pozan dövlətə qarşı reaksiyanı özündə ehtiva edən, konkret dövlət tərəfindən birtərəfli qaydada tətbiq edilən bütün hüquqa uyğun məcburiyyət tədbirlərini ehtiva edir.

7. Hüquq doktrinasında istifadə edilən “beynəlxalq iqtisadi sanksiyalar” və “iqtisadi sanksiyalar” terminləri ekvivalent olaraq istifadə edilir.

8. Beynəlxalq iqtisadi hüquqdakı sanksiyaların tətbiqi ilk növbədə beynəlxalq iqtisadi qaydanın qorunması məqsədi daşımaqla aşağıdakı xüsusiyyətlərə malikdir: 1) özünəməxsus kollektiv formada tətbiqi şərtləndirir; 2) bu vasitəni tətbiq edən institusional mexanizmlər eyni zamanda mübahisələrə baxılmasının məhkəmə və ya arbitraj qaydasına alternativ qismində çıxış edir. Belə ki, DTT çərçivəsində iqtisadi mübahisələrə baxılmasının vahid mexanizmi fəaliyyət göstərir.

9. İqtisadi sanksiyalar bütövlükdə “iqtisadi əlaqələrin tam və ya qismən kəsilməsi” formulu çərçivəsində embarqo, boykot, iqtisadi blokada, maliyyə resurslarının dondurulması, kapital qoyuluşunun qadağan edilməsi və digər bu kimi formalarda reallaşdırıla bilər.

10. Beynəlxalq hüquqda iqtisadi sanksiyaların təyinatı ilk növbədə onun məqsədi ilə şərtlənir. Bu anlamda iqtisadi sanksiya “təzyiq vasitəsi” deyil, “təsir vasitəsi” qismində tətbiq edilməlidir. Beynəlxalq iqtisadi sanksiyalar dolayı, rəmzi, qeyri-adekvat və ya qeyri-proporsional məqsədlər güdməməli, ayrı-ayrı dövlətlərin siyasi maraqları yalnız *erga omnes* maraqlar zəminində təmin edilməlidir.

11. İqtisadi sanksiyaların dövlətdaxili səviyyədə realizəsi bir qayda olaraq xüsusi münasibətlər sferasında baş verir.

a) TŞ-nin iqtisadi sanksiya barədə qərarı üzv dövlətlər üçün məcburidir. Dövlətlərin təcrübəsində realizənin formaları fərqli ola bilər;

b) birtərəfli iqtisadi sanksiyaların xüsusi münasibətlərdə tətbiqi kolliziya normasına əsaslanan xarici hüquq və imperativ norma formasında baş verir;

c) imperativ normanın tətbiqi aşağıdakı şərtlərə uyğun olmalıdır: 1) imperativ normanın təyinatı və xarakteri, onun tətbiqinin nəticələri nəzərə alınmalıdır; 2) üçüncü dövlətin imperativ

normalarına istinad tətbiq edilən hüquq (*lex causae*) əsasında baş verir; 3) üçüncü dövlətin imperativ normaları baxılan işin halları ilə sıx bağlı olmalıdır;

d) iqtisadi sanksiyanın təsiri insan hüquqları kontekstində kontrakt tərəflərinin müdafiə hüququnu məhdudlaşdırma bilməz. Bunun nəticəsi tərəflərin üzləşdiyi maddi zərərlərin də kompensasiya oluna bilməsi ehtimalını artırır.

12) Beynəlxalq hüquqda iqtisadi sanksiyaların legitimliyini şərtləndirən beynəlxalq hüquqa uyğunluq həm kollektiv, həm də birtərəfli sanksiyalar üçün xarakterikdir:

a) Aİ-nin iqtisadi sanksiya tətbiqi onun xarici siyasətində əsas təsir vasitəsidir. Bu xüsusiyyət, bir tərəfdən, onun hərbi-siyasi baxımdan məhdud imkanları ilə, digər tərəfdən, güclü iqtisadi potensialı ilə şərtlənir. Qeyd olunan xüsusiyyət baxımından Aİ-nin iqtisadi sanksiya tətbiqi, beynəlxalq hüququn əsas prinsipləri ilə yanaşı, iqtisadi sahədə beynəlxalq təşkilatların, xüsusilə DTT çərçivəsindəki beynəlxalq öhdəliklərinə də uyğun olmalıdır;

c) birtərəfli iqtisadi sanksiyaların legitimliyi beynəlxalq hüququn *jus cogens* normaları olan əsas prinsipləri ilə müəyyən olunur. Bu normalara uyğunluq, birtərəfli iqtisadi sanksiyanın tətbiqinin şərti qismində çıxış edir. Ona görə də “*birtərəfli sanksiyalar beynəlxalq hüququn imperativ normalarına zidd olduğu üçün hüquqauyğun ola bilməz*” deyil, “*birtərəfl sanksiyalar beynəlxalq hüququn imperativ normalarına zidd olması halında hüquqauyğun sayılır*” ifadəsi daha düzgündür;

d) ABŞ-ın birtərəfli iqtisadi sanksiya modeli hüquqi tənzimətə mənbələrinə, yurisdiksiyasına, sanksiya rejimindən istisna qaydasına, məqsədinə, sanksiya tətbiqinin mübahisələndirilə bilməsi imkanına görə fərqlənir. ABŞ-ın tətbiq etdiyi birtərəfli iqtisadi sanksiyalar müəyyən hallarda beynəlxalq hüquqa prinsipləri ilə ziddiyyət təşkil etdiyi üçün, digər dövlətlərin özünümüdafiə tədbirləri çərçivəsindəki əks-məcburiyyət tədbirlərini də kölgə altına salır;

e) iqtisadi sanksiya rejimi onun tətbiqini şərtləndirən real təhdid və ya məqsədlərə mütənasib olmalıdır.

13. İqtisadi sanksiyaların tətbiqinin hüquqi əsası qismində AR qanunvericiliyinin aşağıdakı xüsusiyyətlərini qeyd etmək olar: 1) AR hüquq sisteminin ümumi qaydasının (*ordre public*) məzmunu Konstitusiya və referendumla qəbul edilən aktlar təşkil edir; 2) milli təhlükəsizlik maraqları ümumi qaydanın məzmununa daxildir; 3) beynəlxalq hüququn əsas prinsipləri AR hüquq sisteminin ümumi qaydasına daxildir; 4) digər dövlətin və ya dövlətlərin AR-ə münasibətdə, onun hüquq sisteminin ümumi qaydasını (*ordre public*) pozan hər hansı hərəkəti beynəlxalq hüquqi və dövlətdaxili qanunvericilik baxımından hüquqaziddir və müvafiq olaraq, AR-in hüquqa uyğun cavab reaksiyasını şərtləndirir; 5) AR-in birtərəfli iqtisadi sanksiyaları *erga omnes* maraqlar zəminində tətbiq edilir; 6) Ermənistana münasibətdə istifadə edilən özünümüdafiə tədbirləri və “dolayısı” iqtisadi məhdudiyyət tədbirləri beynəlxalq hüquq baxımından legitimdir.

Dissertasiyanın əsas müddəaları iddiaçının aşağıdakı elmi əsərlərində öz əksini tapmışdır:

1. Beynəlxalq hüquqda iqtisadi sanksiyaların təsnifatı // - Bakı: Qanun, - 2019. № 06, – s. 3-10.
2. İqtisadi sanksiyaların tətbiqini tənzim edən beynəlxalq hüquq normalar // - Bakı: Qanun, - 2019. № 09, – s. 3-9.
3. Цели и особенности экономических санкций в международном праве // Proceedings of XXXXXXIII International scientific conference "Modern views in science". New York, USA, - 2019, September 17. - p. 51-55.
4. The history of formation and development of economic sanctions in the system of international relations // - EPRA International journal of multidisciplinary research (IJMR), - 2019, - Volume 5, - Issue – 10 – October, - p. 89-93.
5. Характер экономических санкций в международном праве и современном периоде // Материалы международной научно-практической конференции "Сущность науки сегодня: постулаты минувшего и современные теории", - Дніпро: - 1-2 ноября, - 2019, - с. 75-79.
6. Понятие и сущность экономических санкций в международном праве // - Ужгород: Право Науковий Вісник

Ужгородського національного університету, - 2019. № 58, - с. 172-176.

7. İqtisadi sanksiyaların tətbiqinin ABŞ və Avropa sistemləri // – Bakı: Qanun, - 2021. № 03, – s. 12-19.

8. Применение экономических санкций в международном праве // Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsinin təşkil etdiyi Ümummilli lider H.Ə.Əliyevin anadan olmasının 98-ci ildönümünə həsr edilmiş "XXI əsrdə insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi sahəsində müasir nəzəri və praktiki yanaşmalar" mövzusunda respublika elmi-nəzəri konfransın materialları, - Bakı: - 05 may, - 2021, - s. 521-527.

9. Ermənistanın təcavüzünə qarşı beynəlxalq hüquqi həmrəylik çərçivəsində çoxtərəfli əks-məcburiyyət tədbirləri // - Bakı: Qanun, - 2022. № 03. – s. 16-21.

10. Azərbaycan Respublikasının Ermənistanın təcavüzünə qarşı birtərəfli iqtisadi sanksiyalarının beynəlxalq hüquqi əsası və daxili qanunvericilik // - Bakı: Qanun, - 2022. № 09. – s. 3-12.

11. К вопросу о соотношении международно-правовой основы и внутреннего законодательство односторонних экономических санкций // Сборник статей по итогам Международной научно-практической конференции «Проблемы современных интеграционных процессов. Пути реализации инновационных решений», - Стерлитамак (РФ), - 30 марта, - 2023, - с. 107-110.

12. Международные акты в области защиты прав и свобод граждан Азербайджанской Республики // Сборник статей по итогам Международной научно-практической конференции «Проблемы и перспективы реализации междисциплинарных исследований», - Воронеж (РФ), - 15 мая, - 2023, - с. 231-233.

13. The nature and system of legal coercion in ensuring modern international law // - Дрогобыч (Украина): Європейські перспективи, - 2024. №. 2, - p. 197-200.

Dissertasiyanın müdafiəsi “28” “oktyabr” 2025-ci il tarixində saat “10.30” Bakı Dövlət Universiteti nəzdində fəaliyyət göstərən FD 2.44 Dissertasiya Şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: AZ 1148, Bakı ş., Zəhid Xəlilov-33. I korpus, auditoriya 608.

Dissertasiya ilə Bakı Dövlət Universitetinin kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Dissertasiya və avtoreferatın elektron versiyaları Bakı Dövlət Universitetinin rəsmi internet saytında yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat “26” “sentyabr” 2025-ci il tarixində zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb: 23.09.25

Kağızın formatı: 60x84

Həcm: 44909

Tiraj: 100